

PUDEMEID LIBER CENSUS DANIAEST*

MARJA KALLASMAA, PEETER PÄLL

Taani hindamisraamatu (Liber Census Daniae, LCD) Eestit puudutavatel lehtedel on kolm külanime, kus võib oletada järelkomponenti *-vald* või *-valla*: *Jakawoldal*, *Kazwold* (*Kaxwold*), *Kiriawold*, tänapäeval vastavalt *Jägala* [sks *Jaggowal(l)*], *Kasu* (Johansen 1933: e *Kassu*, Eisen 1920: *Kasuküla*, sks *Kasso*) ja *Kirivalla* (sks *Kirriwall*). Komponenti *-vald* rahvaetümooloogiline asendamine alamsaksakeelsete kirjurite poolt sõnaga *wold* 'Wald (mets)' on dokumentides küllalt tavaline (vrd Johansen 1933: 96; 2005: 79). Germaani laen *vald* on läänemeresoome koha- ja eriti vanades isikunimedes produktiivne komponent olnud.

1. LCD *Jakawoldal*. LCD nimekuju on peetud kas adessiiviks või *la*-liiteliseks [vrd Johansen 1933: 99 (tema räägib küll lõpust); Ojansuu 1920: 61; Kettunen 1955: 72] *Jakawaltala. Soomest on leitud keskaja teisest poolest kirjapanekuid, kus osisele *-valta* järgneb *la*-liitena käsitatud osis: *Iræwolttala*. Kui nimekuju *Jakawoldal* puhul on tõesti tegemist *la*-liitelise nimega, siis tuleks sel juhul käsitleda kohanime *Jägala* algselt *la*-liitelisena ja nimi ei sobi seetõttu laitmatu näitena illustreerima lühenemist *-la* < *-valla*, nagu Eesti kohanimeuurimises seni on tavaks olnud, ehkki vahepealsetes kirjapanekutes *l*-aines puudubki. Ilmselt on eesti uurijad vaikimisi pidanud LCD üleskirjutust adessiiviks, selgitamata, miks sel ajal kasutati järelkomponendist väliskohakäänet (tänapäeval kasutatakse *valla*-nimesid sisekohakäänetes).

Üks võimalus oleks oletus, et *Jakavaltta* oli liitne isikunimi, mida on Lauri Kettunen (1955: 72) viimasel kohal ka võimalikuks pidanud: "Aga *-vald*, sm *-valta* on ju tavaline ka vanades isikunimedes (sm *Ikävalta*, *Ilmavalta*, *Kaukovalta* jne. [---] nii et ka siin võib tegemist olla isikunimega, varem/pigemi-ni kohanimega *-valtala*). Kui *Jägala* oli algselt *la*-liiteline nimi, siis on põhjendatud ka isikunime oletamine liite ees. Detlef-Eckhard Stoebe on seda Kettuneni oletust ignoreerinud ega ole nime analüüsinud. Kõige lähedasem isikunimi on tal (Stoebe 1964: 25) liivi *Jegge*: 1582–1583 *Peter Jegge*, mida ta on võrrelnud liivi sõnaga *jog* ja eesti sõnaga *jõgi* 'Fluß'. Ka Valentin Kiparsky (1938: 249) on E. Bleset järgides nime võrrelnud sama apellatiiviga. Liivi nimes tundub osis *Jegge* olevat kohast lähtunud lisanimi. Julius Mägiste (1965: 211) on juhtinud tähelepanu sellele, et D.-E. Stoebe esitab eesnimede hulgas arvukalt juhte, mis on kas kohanimed või eesnimede atribuudid.

Teisest küljest, tänapäevast paralleeli tuues: isikunimede puhul me kasutame väliskohakäändeid: minnakse *Pajusalule*, *Rannatmetsale*, *Ristlaanele*, *Villemsoole*, ollakse *Pajusalul*, *Rannametsal*, *Ristlaanel*, *Villemsool*. Seega võib ka adessiiv osutada isikunimele.

Kirjapaneku *Jakawoldal* puhul ei ole päris kindel, kas esimeses silbis oli ees- või tagavokaal, ehkki teise silbi *o* näib mõnes kirjapanekus kinnitavat tagavokaalsust. Paul Johanseni (1933: 77) järgi on käsikirja alamsaksa kir-

* Artikkel ilmub ETF-i grandis nr 6743 raames.

jutusviisis ä-d edasi antud tavaliselt e-ga, harvem a-ga. Nimest esineb vanu kirjapanekuid, kus esisilpi on märgitud e. Heikki Ojansuu (1920) on nime etümoloogiseerimisel lähtunud eesvokaalse esikomponendiga algvormist *Jäkävalta, mis vastab esisilbi tänapäeva hääldusele *Jägala*, ja seetõttu pakkunud võrdluseks ainult eesvokaalseid sõnu sm *jäkeä* 'jäik, kindel, tugev'; 'järsk', 'kangekaelne', *jäkkä* 'isemeelne isik', 'põikpea', *jäkäri* 'paindumatu (lühikese ja paksu kohta)' ning soome kohanime *Jäkärä*: 1540 *Jäkärä*. Semasioloogiliselt võiksid need võrdlused huvi pakkuda. 1281. aasta üleskirjutus *Jekewold* võib viidata algsele eesvokaalsusele.

Ilmselt pärineb vaheldus *ja-* ~ *jä-* juba XIII sajandist. Siiski on enamik varasemaid kirjapanekuid tagavokaalsed ja juba Juho Arvo Lopmeri (1944: 265) osutab Wiedemanni sõnaraamatu sõnale *jagu, jago (jägu)* 1. Theil, Antheil' 2. Abtheilung, Gebiet' (vt ka Wiedemann 1973: 135). Ta konstrueerib küsimärgiliselt *Jago-*, *Jägovaldala* 'osavaltala'. L. Kettunengi lähtub tagavokaalsest konstruktsioonist *Jaguvald 'jaotatud maa', tuues võrdluseks Jür *Jagumaa*, LCD *Jacomeckæ*. Seda lähtekohta toetab enamik kirjapanekuid ja koha saksakeelne nimi.

2. LCD *Kazwold*. M. J. Eisen (1920: 46) annab ka teisendi *Kaxwold*. Alamsaksa *z* tuleb enamasti lugeda kui *s*. Tänapäeval Hag *Kasu*, see nimekuju on lühenenud ja kaotanud järelkomponendi, mis XIV sajandil veel alles oli: 1342 *Tylo de Casewolde*, Vasall. Ehkki paar kirjapanekut annavad teise silpi *e*, on enamik siiski *o-* või *u-*lised. Teatavasti võis alamsaksa kirjuritel asendada kaugemal sõnas *e* mis tahes vokaali. XV sajandiks on järelkomponendist kirjapanekuis säilinud vaid *-l*, siin on ilmselt *-la* < *-valla*. XVI sajandil esineb juba esikomponent üksi, hiljem on mõnes kirjapanekus nimele liitunud liigisõna *-küla* (veel M. J. Eisen nimetab liitnime *Kasuküla*). L. Kettunen toob esikomponendi vasteks *kasu* < *kasvoi, *kasvu* ja taas kord oletab küsimärgiliselt isikunime *Kasualta. Ka niisugust isikunime D.-E. Stoeckel ei leidu.

3. LCD *Kiriawold*. Kose *Kirivalla* (Eisen 1920 *Kerivalla*). L. Kettunen (1955: 96) annab nimele vasteks *Kirjavalta ja arvab, et *kirja* on siin 'Schrift'. See tundub natuke ebausutav. Juba J. A. Lopmeri (1944: 266) oli kindel, et nime esikomponent on kahtluseta isikunimi *Kirja*, kui mitte kogu nimi pole isikunimi (Kettunen võrdlebki komposiitumi soome *valta*-lõpuliste isikunimedega).

Kirja- esineb näiteks eesti XIII sajandi isikunimes Henriku Liivimaa kroonikas: *Kyriawanus*, mida on soome traditsioonis tõlgendatud kui *Kirjavainen* ja eesti *Kirjavane* (Mägiste 1929: 32), ning *Kyrianus*. Lopmeri (1944) loetleb soome *Kirja*-elementi sisaldavaid kohanimesid ja esitab hüpoteetiliseks isikunime lähtekohaks loomanime. See ei pruugi nii olla, *Kirja-* võis juba algusest olla nii isiku- kui ka loomanime element. SKES-i järgi oli *kiri*: *kirja*, sm *kirja* algne tähendus 'joon, märk, kujund, kaunistus', Stoeckel järgi on nimelemendi algseks tähenduseks 'kirju'. Paul Alvre (1984: 541) tunnebki soome nimetüüpi *Kirjavalta* (vrd ka Stoeckel 1964: 104).

Eesti keeles pole *Kiri-* vanemates kohanimeses haruldane: Kos *Kirimäe* LCD *Kiriollæ mæc*, LNG *Kirimäe*, Pee Koordi varasem nimi 1483 *Kyryszar*, Kei ?*Kersalu*, 1391 *Kirsal* (ka teistsugusele päritolule viitavaid üleskirjutusi), 1796 *Kirrisal*, Nis Vardi varasem nimi LCD *Kiriuæ*, 1412 *Kyrriure*, Lai *Kirivere*, 1408 *Kirrifær* (BO), Pil *Kirivere*, Pai *Kirila* 1564, 1571 *Kiriola*. Nimede aluseks on pakutud *kirja või *kirjo (Pall 1969: 71; vrd Kettunen 1955: 276).

Ülal esitatud LCD kohanimede puhul võib kõige tõenäolisemalt olla liitne isikunimi aluseks Kose külanimele *Kirivalla*, nii nagu LCD-st puuduval, kuid ka XIII sajandist pärineva üleskirjutusega Risti külanimele *Vilivalla*, 1283–1288 *Wiliawalde* (Johansen 1951: 233), nagu on oletanud oma raamatus ka D.-E. Stoebe (1964). Siiski tuleb mõnda, et mõlema nime puhul põhineb oletus spekulatsioonil, et **kirja*, **kirjo*, **vilja* ja **valta* on isikunimedes esinevad elemendid, kuid tegelikult esinevad kombinatsioonid on olemas vaid kohanimedes.

4. Lähtudes *n*-ilisest nimekujust *Ranwalæ*, mille esitavad nii Bfl I kui ka UB, on M. J. Eisen (1920) näinud LCD-s veel üht *valla*-lõpulist kohanime: *Rannavalla*, mis esineb juba A. H. Snellmanil (1893: 11), kes on võtnud selle, algselt G. M. Knüpfferilt pärit paigalduse, C. J. A. Pauckeri teosest „Der Güterbesitz in Estland zur Zeit der Dänenherrschaft” (Reval 1853). Siiski ei ole Keila kihelkonnast Rannavalla-nimelist küla teistes dokumentides üles märgitud.

Keila Rannamõisa aladest moodustati XX sajandi teise kümne lõpus lühikeseks ajaks ametlikult Ranna vald. Nimevalikule on ilmselt aluseks olnud toponüüm *Rannamõisa*, mille saksakeelne nimi *Strandthoff* XVII sajandi lõpus ja XVIII sajandi algul (1694 *Strandhof* oder *Leppisksches Gut*, Ungern-Sternberg 1910: 57; 1915: 206; EE-HR 1725: 75) dokumentides sageneb, ehkki teateid mõisast on juba 1589. aastal (EM: 60), mõningail andmeil (kui pidada Rannamõisat *Leppes gude* järglaseks) 1428 (ENE 6: 415). Harjumaa 1725./1726. aasta revisjonis tuleb üks kord esile ka lisanimi *Ranna*: 1725 *Ranna Thomas*, kes on kirja pandud võõra talupojana Muraste all (EE-HR 1725: 82). Eestikeelne *Rannamõisa* (1686 *Strandhoff* eller *Rannamoissa*, 1713 *Rannamoisast*) tuleb umbes samal ajal esile Harjumaa adramaarevisjonist ja Keila kirikuraamatust (EAA, f 1, n 2, s 940, 789p; f 1214, n 2, s 5, 81p). Ranna valla nime puhul on ilmselt kaasa mänginud vastandus mõis/vald (igal mõisal oli oma vald). On võimalik, et Rannamõisa alu on nimetatud ka Ranna vallaks, kuid see nimi ei saa pärineda XIII sajandist.

Kirjapanekud *Rauwal* ja *Ranwalæ* on P. Johansen (1933) identifitseerinud kui Kei *Rahula*. Kusjuures ta on moodustanud kirjapanekuist hübriidse nimekuju *Rauwalæ*. Õigemini, Johansen on oma suurteoses *n*-ilise nimekuju *Ranwalæ* maha vaikinud, tõenäoliselt pidades seda ümberkirjutusveaks (*u* ja *n* lähevad kergesti segi). Tema faksiimiles küll esinevad selgesti mõlemad nimekujud *Ranwalæ* ja *Rauwal* (lk 43r), enne teda peeti kumbagi eri nimeks. Kõige tõenäolisemalt ongi *n*-ilises variandis tegemist ümberkirjutusveaga ja kirjapanek *Ranvalæ* märgib Rahulat. Siiski, XVI sajandist on *Rahola* kõrval Harku läänist pärit ka niisugune üleskirjutus nagu *Rawal by* (EAA, f 1, n 2, s 931, 248a), mis võiks nimede järjestuse järgi olla *Ranwalæ* järglane. Iga tahes ei näi nimes olevat tegemist järelkomponendiga *-valla*.

P. Johansen (1933: 874) on Rannamõisaga ühendanud varasema nime *Leppes gude* (1428) ja sidunud selle suguvõsanimega *Leppes*, siit järeldab BO, et mõis ongi saanud nime perekonnanime järgi. P. Johansen on nime eesti päritolu pidanud võimalikuks, tuues küsimärgiliselt vasteks *Lepiku*, mida näikse toetavat ka 1694. aasta kirjapanek. *Lepiku* oli Rannamõisa karjamõis. Varasemad kirjapanekud ei esita *ik*-liitelist nimekuju. Veel 1585. aastal esineb Keilas *Leppesches Gut* (Ungern-Sternberg 1915: 118). On tõenäosem, et kui üldse pidada Kakumäe lahe rannal asuvat *Rannamõisat* selle nime järg-

laseks, siis võiks *Leppes gude* olla siiski lähtunud eestikeelsest sõnast *lõpp* : *lõpe* või *löpe* : *lõppe* 'laht'. Ja on tõenäosem, et kohanimi oli primaarne.

Oma *vald*-nimede ülevaates nendib H. Ojansuu (1920: 60), et liivi *valta*-nimed osutavad kõik kehalist või vaimset omadust. Sama on hiljem märkinud P. Alvre (1984: 543). Apellatiivid, mis H. Ojansuu *Jägalale* võrdluseks on toonud, näivadki kinnitavat seda nendingut eesti keele poolel. Paistab, et H. Ojansuu on lähtunud *vald*-sõnale Wiedemanni sõnaraamatus (vt Wiedemann 1973: 1295) antud tähenduse esimesest poolest 'Macht, Gewalt, Bereich', kusjuures L. Kettunen ja J. A. Lopmeri kalduvad selle kõrval enam arvestama ka tähendust 'Gebiet, Bezirk, Reich', mis ongi tänapäevaks tähtsamaks saanud, kui haldusüksuse nimetuseks on *vald*. SKES-i andmeil olid mõlemad tähendused põimunud juba laenu aluseks olnud sõnas. Eriti L. Kettunen on püüdnud kohanimedes esinevat *vald*-lõpulist liitsõna ühendada läänemeresoome *valta*-lõpulist isikunimedega. Mis puutub kõnealustesse kohanimedesse, siis on mõni vihje võimalike isikunimedede poole, kuid ainult vihje. Seni kätte saadud materjalides ülaltoodud oletuslikke liitsõnalisi isikunimesid registreeritud ei ole, kuid kahtlemata on võimalik, et kohanimed on säilitanud muistseid isikunimesid.

J. A. Lopmeri (1944) on esitanud hüpoteesi, et kohanimed lõpuga *-vald*, *-valla* on märkinud suurmaavaldust või suuremaid talusid, mis on saanud mõisate aluseks. Kui vaatame ülal toodud kolme küla adramaade arvu LCD-s, siis näeme, et nad on küll üle keskmise, aga mitte palju (vastavalt 17, 12 ja 15 adramaad). P. Johanseni arvutuste kohaselt nad suurvalduste hulka ei kuulu (tema peab suurteks üle 20-adramaalisi valdusi, keskmine on 11 adramaad). Muidugi võisid kõnealused alad olla lokaalsed suurused.

Rapla kihelkonna alalt on Taani hindamisraamatus mainitud eeldatavasti kuni 40 kohta, mis kõik mahuvad lehtedele 41v ja 42r. Paul Johansen (1933: 23–26) on nad paigutanud kahte suurde rühma, H¹ ja H³, mida ta seostab Taani misjonäride oletatavate marsruutidega 1219. aasta paiku. Neist 40 kohast on kahte mainitud topelt: *Calablia* (41v) ja *Calablæ* (42r) = *Kalbu* ning *Natamol* (41v, 42r) = *Nadalama*.

Võrreldes mitme teise piirkonnaga on Rapla nimed LCD-s üsna hästi säilinud ja äratuntavad. Raskusteta on tänapäeva nimedega kokkuviidavad *Alafæ* (*Alu*), *Calablæ*/*Calablia* (*Kalbu*), *Capal* (*Kabala*), *Compayas* (*Kumma*), *Hærmæto* (*Hertu*), *Harandæuærxæ* (*Aranküla*), *Hiræ* (*Iira*), *Iales* (*Jalase*), *Karku* (*Kõrgu*), *Kiæppækulæ* (*Käbiküla*), *Kiarpalæ* (*Kärpla*), *Kipunkælxæ* (*Keo*), *Koic* (*Koigi*), *Kotial* (*Kodila*), *Lælleuer* (*Lellapere*), *Litnanas* (*Linnaaluste*), *Natamol* (*Nadalama*), *Oiel* (*Oela*), *Othencotæx* (*Ohukotsu*), *Othengat* (*Ohekatku*), *Palamala* (*Palamulla*), *Palikyl* (*Paluküla*), *Piatæ* (*Pühatu*), *Purculi* (*Purkla*), *Rakal* (*Raka*), *Rapal* (*Rapla*), *Sicaleth* (*Sikeldi*), *Sonalæ* (*Sooaluste*), *Terma* (*Tõrma*) ja *Waskilæ* (*Vastja*) – kokku 30 nime.

Enamik neid nimesid ei ole läbi teinud mingeid olulisi muutusi, v.a *Aranküla* (rahvapäraselt *Arangu*), mis on varem sisaldanud *vere*-lõppu (*arang v **arand+vere*, L. Kettunen oletab lähteks isikunime). Lühenenud tüvega on *Hertu* (rahvapäraselt ka *Ärtu*, <**härmä+tu*?) ning laadivahelduse-eelse kujuga *Keo* (<**kipu+küla*). *Linnaaluste* varasemas nimekujus *Litnanas* näib teine komponent olevat olnud **ase(me)* ja *Sooaluste* nime lõppkomponendiks on ehk olnud üksnes *ala. *Alu* nimekujus *Alafæ* võiks oletada varasemat sufik-

sit *-va/vä* (Eisen 1920: 53; Kettunen 1955: 260) – vrd ka 1409 *Alwen* (Bfl I: 77), 1410 *Aluwen* (Bfl I: 107) –, ent mõned kirjapanekud viitavad ka *ne*-sufiksile: 1470 *Allone* (Bfl I: 283, vrd ka samas ürikus mainitud küla *Alluke*).

Mõni nimekuju on rohkem muutunud, kuid on siiski lokaliseeritav. Kõige lõppu jäävad nimed, mille samastamine hilisemate nimedega on ebakindel.

1. *Raicklæp*. Uurijad seostavad selle Raikkülaga. Õieti tuleb nüüdisnime-na arvesse ka *Raela*, mis on Raikkülaga sama algupära (Johansen 1933: 562), sest varasemates allikates nimetatakse Raikküla mõisa ja küla koos, vrd *Raela* varasemaid kujusid 1492 *Raykull* (Bfl I: 409), 1506 *Reküll* (Bfl I: 680), 1540 *Reikull* (Bfl I: 1159). Külanime konsonantühend (*Raegla, Kettunen 1955: 95) lihtsustub pärast Põhjasõda: 1725 *Rail* (EE-HR 1725), 1798 *Raela* (Mellin). Et küla- ja mõisanime kirjapilt on lahku läinud, seletub ehk ametliku pruugi mõjuga, sest mõisanimed olid konservatiivsemad ja säilisid saksa tarvituses algupärasemal kujul, külanimed võeti otse rahvakeelest. Mõisa eestikeelse nimena on 1732 antud *Wärse mois* (Thor Helle 1732), mille lähteks on mõisnike perekonnanimi *Fersen* (ka *Verssenn*), seega võib oletada, et *Raikküla* on hilisem tagasimugandus saksa nimest. Selgusetuks jääb, kas LCD nimekuju lõpus tuleb näha osist *-*lepa* või on siiski tegemist moonutusega, nagu arvab ka P. Johansen.

Nime oleks võimalik seostada ka Sikeldi mõisa alla kuulunud Raikaga (*Raica Jürri* EE-HR 1725), ent vahetult tema naabruses mainitavad nimed *Kipunkælæ* (*Keo*), *Sonalæ* (*Sooaluste*), *Lælleuer* (*Lellapere*) tunduvad ta asetavat siiski rohkem lõunasse, Raela-Raikküla kanti.

2. *Kotoaassen* [varasemad dešifreeringud *Kokoaassen* (Bfl), *Rocoassen* (UB)]. P. Johanseni (1933) oletuse järgi sama mis tänapäeva Valtu. Mõisa ja küla varasemad nimekujud on 1412 *Koettes* (Bfl I: 111), 1441 *Kotte* (Bfl I: 175), 1460 *Kodis* (Bfl I: 241), alates 1488 esineb mõisanimena *Kotz* (Bfl I: 361), mis millalgi 1816. ja 1834. aasta vahel vahetatakse saksapärase laennime *Waldau* vastu, millest omakorda tekib eesti mugand *Valtu*. Mõisa varasema eestikeelse nimekuju *Kotsu* pakub ENE (8: 297; vt ka Kettunen 1955: 246), Thor Helle (1732) antud kirjapildist *Kosso mois* võiks tuletada nime *Kosu*. P. Johanseni nimeseletus *koda + *ase näib usutav, nagu ka kõrvutused nimedega *Kodasema* (Pee) või *Kodesmaa* (PJg).

3. *Rækævæx*. P. Johansen seostab selle G. M. Knüpfferi jälgedes Raikküla mõisa alla kuulunud Rakvere hajataluga (Maa-ameti katastrikaardi andmeil tänapäeval Elupuu-nimeline katastriüksus!). Küla nimega *Rackför* on mainitud 1492. aastal (Bfl I: 409), hilisemad allikad ei täpsusta enam objekti liiki, nt 1506 *Rackfer* (Bfl I: 680), 1540 *Rackever* (Bfl I: 1159), 1545 *Reckver* (Bfl I: 1265, samas ürikus talunimena ka juba *Rakaver*). Talunimi puudub 1725. aasta adramaarevisjonist (EE-HR 1725), ent esineb 1739. aastal uuesti (*Racfer Tönnis* EAA, f 3, n 1, s 473, l 587).

Kuigi seostamine on usutav, võiks ühe võimalusena mainida ka sama Raikküla mõisa alla kuulunud Rõkalu ehk Rõkaru küla, mille varasemad mainingud on 1476 *Reckjerve* (Bfl I: 317), 1490 *Rackarvo* (Bfl I: 372), 1871 *Rekarro* (EE 1871). Siinkohal ei saa mainimata jätta Rapla kihelkonnas esinevate *R*-alguliste sarnaste kohanimedede rohkust (*Raikküla*, *Raela*, *Raika*, *Raka*, *Rakvere* jmt), mis kahtlemata raskendab nende ajaloo jälgimist.

4. *Wori*. P. Johansen seostab selle Kruse järgi Oore külaga, mis 1930. aastate lõpu rahvusromantismi ajastul nimetati Hiie külaks. Kohanimekartotee-

gis kirjapandud häälduse `oora põhjal võiks arvata, et põhjuseks oli nime ebasünnis kõla. Siiski ei kinnita varasemad kirjapanekud seda nimeseletust: *Oreküll* (EE-HR 1725), 1798 *Ore* (Mellin), *Oere* (EE 1871). Kuigi nimeseletuseks sobiks *voor, pälvib jällegi tähelepanu, et läheduses on Ööre küla [ˈööre], mille varasem kirjapanek *Orefer* (EE-HR 1725) on kahtlaselt sarnane. Nii *Oore/Oora* kui ka *Ööre* kolmas välde lubaks oletada nime lühenemist ja võib-olla pole nime *Wori* siiski õige *Oore* külaga seostada.

5. *Kiarkiuer*. P. Johansen seostab seda Sikeldi mõisa kohal varem asunud külaga [1409 *Kergevere* (Bfl I: 77)], mida 1410. aastal nimetatakse mõisana [*Karrever* (Bfl I: 107), *Keirivere* (Bfl I: 108)] ning mis järgnevalt võtab endale naabruses asunud Sikeldi küla nime: 1495 *Sekenlecht* (Bfl I: 477). Rapla, Hageri ja Juuru kihelkonnas on aga mitu Kärivere- või Karivere-nimelist kohta [Salutaguse mõisa alla kuulunud Karivere talu Hag *Karrifer* (EE-HR 1725); sama mõisa alla kuulunud Kärivere karjamõis Juu 1524 *Kerffer* (Bfl I: 908)] ning ka Kaerepere mõni varasem kuju viitab samale algupärale [1441 *Kariver* (Bfl I: 175), 1588 *Karrefher* (Bfl II: 80)], seega on kandidaate rohkem [Käriverega seostab nime Eisen (1920: 53)]. Nime LCD tekstis mainimise koht Sikeldi ja Alu vahel näib siiski toetavat Johanseni hüpoteesi.

6. *Lepat* [varasemad dešifreeringud *Lepæ* (UB), *Lepac* (Bfl)]. P. Johansen seostab selle C. J. A. Pauckeri järgi Valtu mõisa alla kuulunud Libaduga, mille nime varasemad kirjapanekud on 1412 ja 1488 *Lepede* (Bfl I: 111, 361), 1552 *Lopedt* (Bfl I: 1386), 1558 *Lepte* (Bfl I: 1479), *Leps* (EE-HR 1725), 1798 *Libbado* (Mellin). Nime mainimiskoht LCD-s – ühelt poolt *Iales* (Jalase), *Capal* (*Kabala*), teiselt poolt *Pasæ* (*Pae*) [Juu], *Rapal* (Rapla), *Attola* (*Atla*) [Juu] – lubab teda paigutada ulatuslikule maa-alale Rapla ja Juuru kihelkonnas. Vahetult hiljem mainitud *Pasæ* lubab oletada seost Inglistega, mille varasem nimi oli *Lepiku* [1526 *Leppick* (Johansen 1933: 486); nime *Lepat* seostab lepaga mh Urmas Sutrop 1996: 227]. Veel EE-HR 1725 käsitleb Paed ja Inglistet ühe mõisana. Teisalt pole võimatu ka seos *Kabala* naabruses oleva *Lipaga* (vt allpool *Liivas*).

7. *Liivas* [varasem dešifreering *Linas* (Bfl I; UB)]. P. Johanseni oletuse järgi sama mis *Lipa*: 1469, 1474 ja 1492 *Lippel* (Bfl I: 278, 280, 306, 409), 1506 *Lipküll* (Bfl I: 680), *Lippall* (EE-HR 1725). Siin torkab siiski silma LCD *s*-ilise ja kõigi hilisemate nimekuju *l*-ilise lõpu vastuolu (mida seletab *Lipa* kasutamine väliskohakäänetes: *Lipal*, *Lipale*, *Lipalt*), samuti ei tuleks eeldada LCD nimekuju keskel oleva konsonantainese tugevnemist *p*-ks (küll võiks seal olla kas *v* või *b*). Võimalikke alternatiivseid seoseid on kaks.

A. *Liivaküla [1460 ja 1464 *Linenkul* (registris *Livenkul*) (Bfl I: 241, 251), 1579 *Liwenküll* (Bfl II: 48), *Liwaküll* (EE-HR 1725)]. Küla kuulus Järvakandi mõisale ja paiknes praeguse Lapardi talu kandis. 1774. ja 1782. aasta revisjoni vaheajal on küla hajutatud ja talude maa ära jagatud teiste vahel (EAA: f 1864, n 2, s IV-1, l 646). Selle seostuse kasuks räägib parem häälikuline kokkusobivus LCD omaga, vastu aga toosama *s*-iline lõpp, mida *Liivaküla* nimes ei näe, ehk ka siis, kui eeldada, et nime on kasutatud elliptilise-na (*Liiva*).

B. *Lebaste [1492 *Lebbies* (Bfl I: 409), 1506 *Lebiss* (Bfl I: 680), 1540 *Lebbis* (Bfl I: 1159), *Leweste Tons* ja *Leweste Matz* (EE-HR 1725)]. Hilisemates allikates on seda mainitud taluna või talurühmana ning see kuulus Raikküla mõisa alla. Rootsi-aegne kaart paigutab selle Raela küla Kildema talu lähe-

dale itta: *Leweste Jöry* ja *Leweste Jürgen* (EAA, f 1, n 2, s C-IV-105). 1774. aasta revisjonis on veel hajataluna *Lewast Hans* (EAA, f 3, n 1, s 503, l 585), kuid XIX sajandi alguseks nimi kaob. Huvitaval kombel näib nime järjepidevust alal hoidvat praegune Lebaste talu (vahest saadud loodusnime kaudu), mis on asundustalu Kaigepere külas Raelast lõunas. Nime *Liuas* seos Lebastega tundub kõige usutavam.

8. *Veri*. P. Johanseni (1933: 661–662) järgi Keava mõisasüdame lähedal paiknenud asula (1517, 1561 ja 1586 *Veer*, 1479 *Fer*, *Fere*). 1410. aasta ürikus läänistatakse Diedrich von Vitinghofile külad *Lyddendal* (*Linnaaluste*), *Veerlancke* ja *Kedempe* (*Keava*) (Bfl I: 110). Eestikeelne nimi näib olevat olnud *Veere, kuigi mõni kirjapanek (1578 *Werre Tonnis*, 1889 *Were wainu*) lubaks oletada ka *Vere*-tüve. Vahest siis meie *vere*-lõpuliste nimede prototüüp. Ent vt ka allpool nime *Wæræng* käsitlust.

9. *Soka*. P. Johansen (1933: 606) oletab õige kirja pildi olevat *Loxa ja seostab selle Laestega, mille nime varasemad kirjakujud on 1508 *Laaxe*, 1509 *Laxse* jne. Praegune Laeste küla kuulus Lellapere mõisasse, mille nime mainitakse LCD tekstis vahetult enne nime *Soka*. Laeste-nimeline koht on aga olnud ka Järvakandi mõisas [1464 *Endentacken* (registris *Ludentacken*) ehk *Lais* (Bfl I: 251), 1485 *Labys* (registris *Lalyss*) (Bfl I: 353), *Laste* (EE-HR 1725)]. 1782. aasta revisjonist leiame märkuse, et kaks Laeste talu (*Laestsche Gesinder*) on ära kaotatud, sest nad olid mõisa põllul (EAA, f 1864, n 2, s IV-1, l 648). EKI-s hoitavas Endel Varepi kartoteegis on pärimusteade, et Laeste küla asunud Järvakandi mõisa põldudel mõisast põhjas. Kokkuvõttes jääb *Soka* küsimus lahtiseks.

10. *Wæræng*. P. Johansen (1933: 647) oletab parema puudumisel, et tegu võiks olla Lalli külaga, mille nimeks on 1695. aastal olnud *Warenkond*, varasemad nimekujud *Worckandt*, *Werikunda*, *Woriken*, *Warenkande* jne. Kuid selle etümologiseerimine *Voorekõnnuks* (või õigemini *Oorekõnnuks*, sest Oore küla on kohe naabruses) teeb seostamise ebatõenäoliseks. *Wæræng* meenutab aga 1410. aasta ürikus mainitud külanime *Veerlancke* (vt nime *Veri*). Muide kuulus ka Lalli küla Keava mõisale. Küsimus vajab edasist uurimist.

Kokkuvõttes võib nentida, et Rapla kihelkonna eeldatavalt 40 nimest on 32–34 nime samal kujul säilinud tänini (lõplik arv sõltub sellest, kas nimed *Wori/Oore* ja *Lepat/Libadu* seostamist lugeda tõestatuks), ühe nime nüüdise nimeks teisenemine (*Kotoaassen* > *Kotsu* > *Valtu*) ei ärata kahtlust ning viie ülejäänu puhul saab esitada mitu hüpoteetilist seost nüüdise nimedega.

Kirjandus

Alv r e, Paul 1984. Eesti ja liivi keeleaines Henriku Liivimaa kroonikas (II). Isikunimed. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 538–543.

Bfl = Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands, in Uebersetzungen und Auszügen. Erster Theil. Dänische und Ordenszeit. 1.–2. Band. Herausgegeben von F. G. Bunge und R. Toll. Reval 1856–1857; Zweite Abteilung. Schwedische und polnische Zeit. 1. Bd. Herausgegeben von E. Pabst, R. Toll. Reval, 1861.

BO = Baltisches historisches Ortslexikon. Teil I. Estland (Einschliesslich Nordliv-

- land). Begonnen von Hans Feldman, herausgegeben von H. von zur Mühlen. Wien: Böhlau Verlag Köln, 1985.
- EE 1871 = Karte von Ehstland mit den Kreis-, Polizeidistricts- und Guts-Grenzen so wie den Plänen der Städte, neu umgearbeitet und herausgegeben von Hofrath J. H. Schmidt, Ehstländischem Gouvernem. Revisor, im Jahre 1871. 1 : 210 000. Berlin: Geograph. lith. Institut v. J. Sulzer.
- EE-HR 1725 = Eestimaa 1725/1726. a. adramaarevisjon. Harjumaa I–II. Allika-publikatsioon. Tallinn, 1988.
- Eisen, Matthias Johann [1920]. Daani hindamise raamat. Liber census Daniae. Tallinn–[Tartu]: Varrak.
- EM = Eesti mõisad. Tallinn: Olion, 1994.
- ENE = Eesti nõukoguse entsüklopeedia 6. PAIS–RUMO. Tallinn: Valgus, 1974; 8. TINK–YVER. Tallinn: Valgus, 1976.
- Johansen, Paul 1933. Die Estlandliste des Liber Census Daniae. Kopenhagen–Reval.
- Johansen, Paul 1951. Nordische Mission. Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland. (Kungl. Vittehets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar, del 74.) Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Johansen, Paul 2005. Rahvaetümoloogia ja kohanimeõpetus. – P. Johansen, Kaugete aegade sära. Tartu: Ilmamaa, lk 70–93.
- Kettunen, Lauri 1955. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. (Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia. Sarja B, nide 90, 1.) Helsinki.
- Kiparsky, Valentin 1938. Ostseefinnische Personennamen aus lettländischen Sammlungen. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1936. Tartu, lk 245–259.
- Lopméri, Juho Arvo 1944. *Valta*-nimistä. – Virittäjä, nr 3, lk 259–271.
- Mellin = Ludwig August Mellin, Atlas von Liefland oder von den beyden Gouvernements und Herzogthümern Lief- und Ehstland und der Provinz Oesel. Riga–Leipzig, 1791–1798.
- Mägiste, Julius 1929. Eestipäraseid isikunimesid. Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi Kirjastus.
- Mägiste, Julius 1965. Itämerensuomalaisten henkilönnimien tutkimusta. – Sananjalka, nr 7, lk 208–215.
- Ojansuu, Heikki [1920]. Suomalaista paikannimitutkimusta I. Tähänastisen tutkimuksen arvostelua. [Turku].
- Pall, Valdek 1969. Põhja-Tartumaa kohanimed I. Tallinn: Valgus.
- SKES = Y. H. Toivonen, Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Helsinki, 1955; E. Itkonen, A. J. Joki, R. Peltola, Suomen kielen etymologinen sanakirja V. Helsinki, 1975.
- Snellman, Artturi Henrik 1893. Virolaisia paikannimiä 1200-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stoebke, Detlef-Eckhard 1964. Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namenssystems. Hamburg: Leibniz-Verlag.
- Sutrop, Urmas 1996. Värvisõnad: ääremärkusi Taani hindamisraamatu Eestimaa lehtede kohta. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 225–229.
- [Thor Helle, Anton] 1732. Kurtzgefaßte Anweisung zur Ehstnischen Sprache.... Halle: Stephan Orban.
- UB = Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Begründet von F. G. Bunge. Bd. I–VI, herausgegeben von F. G. Bunge; Bd. VII–IX von H. Hil-

debrand; Bd. X–XI von Ph. Schwartz; Bd. XII von Ph. Schwartz, A. Blumenrincq. Riga–Moskau, 1853–1910.

Ungern-Sternberg, Paul Bar. Von 1910. Das Annotations-Protokoll de A° 1716 für den District Harrien. Ein Beitrag zur Gütergeschichte Estlands. – Beiträge zur Kunde Est-, Liv- und Kurlands, Siebenter Band 1 u. 2. Heft. Reval: Verlag von Franz Kluge, lk 15–63.

Ungern-Sternberg, Paul Frhr. Von 1915. Die Revision vom J. 1586 und die Befragung vom J. 1589. Ein Beitrag zur Gütergeschichte Estlands. – Beiträge zur Kunde Est- Liv- und Kurlands. Band VIII, Heft 1 u. 2. Reval: Franz Kluge.

Wiedeman, Ferdinand Johann 1973. Eesti-saksa sõnaraamat. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.

Arhiiviviited

EAA = Eesti Ajalooarhiiv

EAA, f 1, n 2, s 931: Harjumaa Ruila, Kiviloo ja Harku läänide vakuraamatud.

EAA, f 1, n 2, s 940: Harjumaa adramaarevisjon.

EAA, f 1, n 2, s C-IV-105: Rappels sokn och Harrien [Karta över gödset Rayküll lantgård åkrar] (kaart XVII saj II poolest)

EAA, f 3, n 1, s 473: Revision im Jahre 1739. Revisionsakte des Harrienschen Distrikts.

EAA, f 3, n 1, s 503: Revision im Jahre 1774. Revisionsakte des Harrienschen Distrikts.

EAA, f 1214, n 2, s 5: Keila kirikuraamat.

EAA, f 1864, n 2, s IV-1: Neljas hingerevisjon 1782. aasta Jöelähtme, Harju-Jaani, Kuusalu, Jüri, Kose, Rapla kihelkond.

Kasutatud murrakute lühendid: **Hageri**; **Juuru**; **Jüri**; **Keila**; **Kose**; **Laiuse**; **LNg** = Lääne-Nigula; **Nissi**; **Paide**; **Peetri**; **Pilistvere**; **PJg** = Pärnu-Jaagupi.

Miscellanea from Liber Census Daniae

Keywords: place names, etymology, Liber Census Daniae

The listing of Liber Census Daniae (LCD) contains three names with the component vald (Finnic **valta*): *Jakawoldal* (modern *Jägala*), *Kazwold* (*Kasu*) and *Kiriawold* (*Kirivalla*). In the name *Jakawoldal* the second part can consist either of **valta* + Adessive ending or **valta* + the toponymic suffix *-la*. Both explanations seem viable, while in the latter case one could presume that *Jakavaltta* was perhaps originally a personal name. Adessive endings are nowadays also common in place names of anthroponymic origin, which nevertheless does not exclude the first explanation. The origins of the name *Kiriawold* lie most probably also in a personal compound name where the first component **kirja* refers to a sign, decoration or pattern; this component is frequent both in Estonian place names and in

ancient personal names. There is a fourth name *Ranwalæ* in LCD, which could be explained as having the component **valta*, but on second thoughts it seems probable that the name is rather related to modern *Rahula*, as also explained by Johansen. The component **valta* has signified both power and an area from the very beginning of the record.

For Rapla parish the listing of LCD contains approximately 40 names, of which two occur twice. Compared to other parishes the names in Rapla have been preserved remarkably well. Most of the names (32) are easily identifiable in today's landscape under the same name, while one name (*Kotoaassen*, presumably Estonian *Kosu* or *Kotsu*) has changed into another (*Valtu*, from the German *Waldau*). Two names (*Wori* and *Lepat*) might have alternative explanations in addition to Johansen's findings, and five names (*Kiarkiuer*, *Liuas*, *Veri*, *Soka*, *Wæræng*) should be considered as still unresolved, although some possible explanations are suggested in the article (notably for *Liuas*).

Marja Kallasmaa (b. 1950), PhD, Institute of the Estonian Language, senior researcher, marja.kallasmaa@eki.ee

Peeter Päll (b. 1961), PhD, Institute of the Estonian Language, senior researcher, peeter.pall@eki.ee